

ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ВИСОКОКУЛЬТУРНОЇ ОСОБИСТОСТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

PEDAGOGICAL ASPECTS OF FORMING A HIGH-CULTURAL PERSONALITY: THEORETICAL ASPECT

Стаття присвячена аналізу філософської, культурологічної, соціологічної та психолого-педагогічної літератури з питань культури особистості як цілісного утворення. Описуються можливості культурологічного підходу, що дозволяють розглядати культуру в усій її повноті та різноманітті як зміст освіти, використовувати її як природну підставу виховання, допомогти школяреві знайти себе в культурі, сформувати власне культурну самосвідомість на основі принципів культуровідповідності та культуротворчості. Уточнено сутнісний зміст поняття «людина культури», його структуру, визначено критерії, показники та рівні сформованості якостей особистості людини культури у школярів. Розкрито основні риси образу людини культури.

Ключові слова: художній образ, художньо-образне мислення, теорія, загальномистецький, духовний розвиток, засоби виховання, виховний вплив, особистість, духовна культура.

Стаття посвящена анализу философской, культурологической, социологической и психолого-педагогической литературы по вопросам культуры личности как целостного образования. Описываются возможности культурологического подхода, позволяющие рассматривать культуру во всей ее полноте и многообразии как содержание образования, использовать ее как естественное основание воспитания, помочь школьнику найти себя в культуре, сформировать собственное культурное самосознание на основе принципов культуросообразности и культуротворчества. Уточнено сущностное содержание понятия «человек культуры», его структуру, определены критерии, показатели и уровни сформованности качеств личности человека культуры у школьников. Раскрыты основные черты образа человека культуры.

Ключевые слова: художественный образ, художественно-образное мышление, теория, художественно-образное мышление, теория, художественно-образное мышление, средства воспитания, воспитательное воздействие, личность, духовная культура.

Ключевые слова: художественный образ, художественно-образное мышление, теория, художественно-образное мышление, средства воспитания, воспитательное воздействие, личность, духовная культура.

The article is devoted to the analysis of philosophical, cultural, sociological and psychological-pedagogical literature on the topic of research on the culture of the individual as a holistic education. The possibilities of a cultural approach are described, allowing to consider culture in all its fullness and diversity as the content of education, use it as a natural basis for education, help the student find himself in culture, form his own cultural identity based on the principles of culture and culture. Clarification of the essential content of the concept of "man of culture", its structure, defined criteria, indicators and levels of formation of personal qualities of a person of culture among schoolchildren. The main features of the image of a person of culture are revealed.

Key words: artistic image, artistic and figurative thinking, theory, in-art, spiritual development, means of education, educational influence, personality, spiritual culture.

УДК 780.616.433:37.013.43
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085.2019.12-2.31>

Левицька В.А.,
викладач кафедри педагогіки,
психології та окремих методик
Луцького педагогічного коледжу

Козігора М.А.,
викладач кафедри педагогіки,
психології та окремих методик
Луцького педагогічного коледжу

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Протягом усієї історії світової культури філософи, діячі культури, педагоги ставили питання про особистість, її роль і місце в суспільстві, а також формування її творчої культури та самої себе. Фундатори педагогічної науки у своїх працях неодноразово наголошували на актуальності питання формування культури особистості. Водночас у сучасній школі існують прогалини щодо формування сучасної культурної особистості. Це спричиняє непідготовленість випускників шкіл до самовизначення в соціокультурному просторі життя і, як наслідок, нерозуміння молодим поколінням значущості в їхньому житті культури як накопиченого досвіду попередніх поколінь, відбитого у змісті освіти, необхідності вироблення в собі якостей особистості людини культури. Попри значну увагу науковців, ця тема недостатньо теоретично і практично розроблена.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз літературних джерел показав, що проблема формування особистості людини з новими якостями розробляється у контексті особистісно орієнтованої педагогіки та практиці інноваційних

освітніх установ і вирішується в науці в різних аспектах. Питання духовно-морального виховання особистості досліджують у своїх працях С. Абрамова, В.В. Бобров, В. Відгоф, В.Є. Гурин та ін. У дослідженнях Т. Бакланової, Е. Белозерцева, А. Кам'янець, Л. Паукова розглянуто культурно-національні аспекти розвитку сучасної людини. Єдність проблем гуманізації, особистості, культури в освіті розкривається у працях Ш. Амонашвілі, Т. Баздерової, Л. Буїва, Є. Бондаревської, І. Гончарова, Н. Розова та ін. Реалізація культурологічного підходу в освіті відображена в роботах І. Бабенко, О. Андрєєвої, О. Князевої. Створення умов для творчої самореалізації розкрито у працях А. Макарені, Г. Ловецька. Становлення висококультурної особистості висвітлено в роботах А. Валицької, Н. Крилової. Педагогами Т. Артемко, С. Баклушою, Л. Демидовою, Г. Кондратовим та іншими приділяється увага вихованню і розвитку внутрішніх людських якостей, культури людини як способу забезпечення якісного формування ціннісних орієнтирів самореалізації в подальшій соціальній, особистісній і професійній діяльності. Водночас аналіз теорії та практики з теми

дослідження свідчить про недопрацювання у формуванні якостей особистості людини культури у школярів, недостатнє використання культурологічного підходу у вирішенні цієї проблеми.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значну увагу науковців до цієї теми, деякі питання залишаються не вирішеними та потребують детального допрацювання.

Мета статті – визначити і науково обґрунтувати педагогічні умови формування якостей особистості культури на основі аналізу літературних джерел.

Виклад основного матеріалу. Як бачимо, повною мірою образ людини культури не визначений і не досліджений, не розроблені механізми формування якостей особистості людини культури у школярів. У педагогічній діяльності переважають авторитарні методи та прийоми. Проблема формування якостей особистості сучасної людини культури на основі реалізації культурологічного підходу ще не стала предметом спеціального наукового дослідження.

Низка корифеїв української педагогіки наполягають на провідній ролі культури у формуванні українського суспільства. В. Сухомлинський наголошував у своїх працях на тому, що розуміння культури особистості пояснюється як величезна цінність, впевненість у власному прикладі. Лише тоді, за словами автора, в людині формуються такі духовно-моральні якості, як любов до Батьківщини, героїзм і мужність [8]. У педагогічній спадщині В. Сухомлинського вказано, що рівноправні відносини викладачів і студентів, учителів та учнів у ході організації освітньо-виховного процесу сприяють формуванню цілісності національно-культурного розвитку особистості. Наголошуючи на гуманності, честі, автор доводить гуманістичний ідеал людини і відповідний підхід до його виховання. Автор теорії розвитку дитячих колективів А. Макаренко зазначав, що для формування культури особистості варто використовувати національні традиції та гру. Такий підхід сприяв формуванню впевненості у своїх творчих силах, що здатні формувати культурні якості людини: чесність, громадянську відповідальність, патріотизм, увагу до інших та до самого себе. Педагогічна творчість А. Макаренка та В. Сухомлинського мала великий вплив на розвиток проблеми формування української особистості.

В. Біблер вважає, що культурна спадщина, створена попередніми поколіннями (наука, мистецтво), трансформує його на своє життя. Автор зазначає, що людина є не просто носієм сучасної культури, а творчо проявляє себе в ній, розвиваючись на основі надбань світової та національної культури, здібності до діалогу та творчості.

Ми дотримуватимемося розуміння культури як предметного і духовного світу, створеного люди-

ною. Культура вміщує в собі всі досягнення людства, і людству, що розвивається в соціальній сфері, саме досвід попередніх поколінь потрібний для того, щоб стати гідним членом суспільства.

М. Каган зазначає, що в освітньому процесі здійснюється трансформація форм культури у внутрішній світ особистості. Тенденція включення в педагогічну діяльність цілей формування особистості через національну культуру була висвітлена у працях А. Караковського, А. Арнольдова, В. Біблера, К. Бондаревської. Учені наголошують на включенні в освітній процес таких цінностей культур, як родинний дім, сім'я, що конкретно спрямовані на формування позитивних якостей особистості.

Сучасна наукова література апелює величезною кількістю трактувань поняття «культура». В осмислення терміна «культура» серед учених і в нашій країні, і за кордоном досі немає єдності поглядів і підходів. Вони зазвичай визначають культуру в широкому діапазоні:

- від належності до культури всього, що характеризує людський світ і відрізняє його від світу природи, до протиставлення культури та цивілізації;

- від включення в культуру тотальності всієї людської дійсності до визнання культурною тільки однієї духовної сфери життя людини;

- від визначення культури як «сукупності знакових систем», символів, які поєднують загальну індивідуальність, народи, покоління і розуміння, до «світової пам'яті людства» та ін.

Як видно, це поняття багатогранне. У вітчизняній культурології можна відібрати кілька напрямів трактування категорії «культура»: аксіологічне, діяльнісно-творче, системне та ін.

Перший, аксіологічний напрям, визначає культуру як сукупність нагромаджених людьми матеріальних і духовних цінностей, створених суспільством. Цінності культури конкретизуються в ідеалах, цілях діяльності, життєвих установках людей, зумовлених різними способами світогляду, тобто виникають у системі норм і віддзеркалюються в культурних традиціях. Тобто культура розглядається з позицій аксіологічного напрямку і розкривається як сукупність цінностей (етичних, естетичних норм, еталонів, традицій і т. п.) (А.І. Арнольдов, Г.П. Вижа, П.С. Гуревич, М.С. Каган) [14].

Представники другого, діяльнісно-творчого напрямку, пояснюють характеристику культури як людську діяльність у всіх сферах життя і свідомості. Діяльність поєднує в собі процеси впливу (створення цінностей). Вона спрямована на трансформацію багатства людської історії у внутрішнє багатство особистості, її потужний розвиток. Цих тверджень дотримуються дослідники Н. Злобін, М. Каган, Є. Маркарян [5; 2; 9]. Вони зазначають, що культура – це сукупність стійких форм і спосо-

бів діяльності, міцно закріплених у суспільній свідомості.

Культура прихильниками результативно-творчого напряму розглядається у двох аспектах. Перший називають технологічним, другий – особистісно-творчим. Представники технологічних позицій Л. Буєва та Ю.А. Жданов зазначають, що культура – це сукупність духовних і матеріальних предметів, видів людської діяльності [9].

Прихильники другої думки (Є. Баллер, В. Межуєв) розглядають культуру через процеси духовного багатства, функціонування та розвитку. Культура ними розуміється як система, що виходить за межі. У рамках цієї позиції автори розуміють культуру активної творчої діяльності людини, яка виступає джерелом творчої діяльності – суб'єктом культури. Культура збігається з розвитком особистості в будь-якій сфері суспільного життя [8].

Таким чином, культура, у плані творчого спрямування, має духовно-практичне значення в житті, що містить технології та результати творчості й саморозвитку людини.

З позицій системного підходу культуру розглядають І. Богданова, М. Каган, Н. Крилова. Культури – системи, що входять до себе: якості людини, які формуються у процесі суспільної життя; багатообразні предмети – матеріальні, духовні, художні; духовні досягнення і пам'ять людства; творче самовираження нації. Культура також основна умова та процес включення людей у суспільство; ціннісно-змістова основа, засіб розвитку людини [8].

М. Каган зазначає, що культура – це досвід, накопичення всього того, що робить людину людиною [10]. У процесі створення культури в різних аспектах – від мови та навичок, які вони проголошували, до цінностей і способів мислення, релігійних і філософських концепцій, досвіду художньої освіти – зміст внутрішнього світу людини формується внаслідок привласнення багатства культури, що було накопичене.

У педагогічній літературі поняття «людина культури» простежується в працях Є. Бондаревської, В. Возика, А. Субетто. Основа навчання базується на філософській концепції людини культури. К. Бондаревська зазначала, що «як глобальну ціль сучасної освіти необхідно розглядати культуру особистості» [4, с. 10–11]. Вона визначає культуру людини як «тип особистості, ядром якої є суб'єктивні властивості, що визначають міру свободи, гуманності, духовності, творчості» [5, с. 19]. Культурна особистість характеризується автономією свого внутрішнього світу, пошуком сенсу життя, щастя, ідеалу, здатністю забезпечити вільний вибір контенту своєї життєдіяльності, лінії поведінки, способів свого розвитку, самовизначення у світі культури. У житті це виражається в наявності високого рівня пізнання; почуття власної

гідності, самоповаги; самостійності; самодисципліни; здатності до орієнтування у світі духовних цінностей і в ситуаціях навколишнього життя; сміливості приймати рішення і нести відповідальність за свої вчинки.

Для Н. Милюти людина культури – це духовно сформована особистість, здатна до творчості та діалогу [3].

В. Возчиков, К. Колтаков характеризують людей культури і як етичних, і як естетично розвинутих особистостей, що володіють національною та індивідуальною неповторністю [2]. Таке розуміння людини культури, на нашу думку, базується на педагогічному досвіді Я. Коменського, К. Вентцеля. Саме вони зв'язують формування позитивних якостей особистості з національною культурою.

Дослідження показало, що А. Субетто також розкриває образ людини культури як національну особистість, котра еволюціонує в культурному розвитку. Він доводить, що поняття «людина культури» багатогранне. Основа – це культурний зв'язок із поколіннями предків, зі своїми народом, із його історією. Неможливо назвати людину культурною, якщо вона не пишається історією свого народу. Іншими словами, базовою основою людської культури є національна культура. Наступний етап пов'язаний із більш глибоким знанням рідної та світової літератури, з утворенням духовних цінностей. Поетапно людина підіймається до розуміння світової культури як різноманітності всіх культур світу і розуміння місця, ролі, творчого вкладу національної культури. Усі етапи становлять умови формування людини культури [10]. Отже, для А. Субетто людина культури – це той, хто знає і розуміє історію і культуру свого народу, інших народів світу, їх особливості. Це людина, наділена національними та загальнокультурними цінностями, що розвиваються за допомогою освоєння світових скарбів культури.

З погляду завдань нашого дослідження, важливим є аналіз сутнісного змісту поняття «людина культури» і сучасного стану вирішення проблеми формування якостей особистості людини культури. Зазначимо, що людина культури має цілісне уявлення про культуру, сформоване на досвіді попередніх поколінь у різних галузях розвитку людини і суспільства; усвідомлює зв'язок культури і власного розвитку, розуміючи необхідність оволодіння нею, має потребу в її практичному засвоєнні та ціннісні орієнтації на індивідуально-особистісний розвиток і самореалізацію в соціумі.

Як показав аналіз, у науковій літературі та практиці освіти найбільш комплексно підходить до формування творчої особистості Т. Андропова [8]. У процесі вивчення вона вважає за необхідне переглядати цільові установки сучасного освітнього простору, його зміст і підходи до навчання і

виховання з погляду гуманних, рівноправних міжособистісних відносин між учасниками освітнього процесу.

Аналіз робіт перелічених вище авторів показав, що принципи гуманітаризації автори використовують для виховання в молоді художньо-духовної культури. Необхідною умовою досягнення цієї мети є інтеграція культурологічного знання у предмети гуманітарного циклу. Зміст освіти розглядається в єдності з технологічно-методичним контекстом; розвиток особистості відбувається в діалогічній взаємодії учасників освітнього процесу.

Коротко охарактеризуємо якості особистості людини культури. Під духовністю розуміється володіння багатим внутрішнім світом, потреба в пізнанні та самопізнанні, рефлексії, творчості, красі, спілкуванні з рідними, друзями, природою, прагнення до саморозвитку, творчого самовираження. Культура проявляється через любов до людей і всього живого, милосердя, доброту, чуйність, здатність до співпереживання, прагнення до миру, злагоди, добросусідства, незалежно від раси, національності, віросповідання, стану в суспільстві. Гуманність – це людяність, якість, що характеризує готовність особистості до взаємодії з навколишнім світом. Ми вважаємо, що гуманність є ядром духовного світу.

Висновки. Отже, провівши ретроспективний аналіз проблеми на основі різних тлумачень людини культури, ми дійшли висновку, що вони відображають загалом ідентичні цінності людини: духовність, гуманізм, свідомість, відповідальність, самостійність, діалогічність, здатність до творчості, до співпраці, освіченість, громадянськість, працьовитість, душевність.

Також нами визначена структура поняття «людина культури» стосовно школярів, що включає: цілісне уявлення про культуру; розуміння

необхідності оволодіння культурою; усвідомлення зв'язку культури і власного розвитку; ставлення до культури як цінності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Блонский П. Избранные психологические сочинения : в 2 т. Т. 1 / под ред. А. Петровского. Москва : Педагогика, 1979. 304 с.
2. Давыдов В.В. Лекции по общей психологии : учебное пособие. Москва : Изд. центр «Академия», 2005. 176 с.
3. Вахнянська І.Л. Емоційно-естетичний розвиток молодших школярів у навчальній діяльності. Москва : Академія, 1999. 116 с.
4. Волкова Н.П. Педагогіка : посібник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2002. 576 с.
5. Виготський Л.С. Психологія мистецтва. Москва : Мистецтво, 1986. 573 с.
6. Концепції громадянського виховання в умовах розвитку української державності. *Шлях освіти*. 2000. № 2. С. 7–13.
7. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина : вибрані твори : в 5 т. Київ : Рад. Шк., 1970. Т. 3. 670 с.
8. Сухомлинська О.В. Деякі аспекти еволюції сприйняття творчості В. Сухомлинського: дорога довжиною в 40 років. *В.О. Сухомлинський у роздумах сучасних українських педагогів* : монографія / упоряд. О.В. Сухомлинська, О.Я. Савченко ; авт. кол. : О.В. Сухомлинська, О.Я. Савченко, В.С. Курило, І.Д. Бех та ін. Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2012. С. 74–96.
9. Чебикін А.В. Сучасна мистецька освіта в Україні: перспективи розвитку. *Діалог культур: Україна у світовому контексті. Мистецтво і освіта*. Львів, 1998.
10. Чепіль М.М., Дудник Н.З. Антін Лотоцький – педагог, громадський діяч (1881–1949) : монографія / за ред. М.М. Чепіль. Дрогобич : Ред.-вид. відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2008. 264 с.